

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми), канд. іст. наук;
Король С. М. (Суми), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми), канд. наук з держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми), д-р філософ. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
юридичного факультету Сумського державного університету
(протокол № 8 від 02.04.2015 р.)

**Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія,
проблеми, перспективи** : зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 част.
(Суми, 17 квітня 2015 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов,
С. М. Король та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – Ч. 2. – 69 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів,
студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках
III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні
процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи»
(Посвідчення УкрІНТЕІ № 758 від 12 грудня 2014 р.), присвяченої
актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

СПОГАДИ ОЧЕВИДЦЯ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ*

Китайгора Людмила Григорівна народилася 25 квітня 1934 р. у м. Владивосток, Приморського краю. В родині було четверо людей. Батько, Гольдман Григорій Олександрович, до війни був військовозобов'язаним, тому постійного житла родина не мала і доволі часто переїздила з місця на місце. Мати була домогосподаркою, займалася вихованням доньок, Людмили та Жанни.

До початку війни родина жила у м. Паласовці, Сталінградської обл. Там же Людмила пішла у школу. Про війну дівчина дізналася, гуляючи на вулиці. Пам'ятає, що був сонячний день, але усі люди метушилися, панікували, кричали: «Війна! Війна!...». Але цього слова у повному його сенсі дівчинка не розуміла. Під час нальотів ховалися у бомбосховища, де було так тісно, що навіть діти притискали коліна до грудей. Іноді з них було видно як вночі наводили прожектори на ворожі літаки. Тоді ж, після оголошення війни, батька на другий день забрали на службу у війська НКВС. Про нього нічого відтоді не чули і навіть не могли спілкуватися. Мати писала листи, але відповідей не було. Згодом виявилось, що він листувався з бабусею Людмили з маминої сторони. Таким чином вдалося відновити стосунки.

Навчання тоді продовжити не вдалося. Школи перетворили на госпіталі, адже вони були недалеко від Сталінграду, звідки везли дуже багато поранених людей, які потребували допомоги. Неподалік від госпіталів знаходились будівлі, в яких зневажливо складали один на одного трупи людей і лише згодом ховали у спільних могилах. Деякі школи перетворили на дитячі будинки, кількість сиріт дуже швидко зростала. Приїздили великі червоні автобуси, з яких виходили діти-сироти. Деякі з них були настільки маленькі, що їх виносили на руках.

Потім сім'я переїхала до с. Паласовки, де жили в землянках. Раніше там були німці, але вони раптом кудись перебралися, покинувши свої будинки і навіть не забравши з собою великої кількості речей. Але зі спогадів Людмили Григорівни очевидно, що жити там було ніяк, адже лягали спати в одязі через те, що опалювати було нічим і сніг був навіть на внутрішніх стінах

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

будівель. Певним чином їх рятувало існування поруч верблюдів, шерсть яких люди використовували замість пір'я. Дерев'яні дошки вкривали соломою і використовували в якості ліжка. Умови були жахливими настільки, що під цими ж ліжками іноді з'являлась купа мишей. Їсти було нічого, тому за радість було те, що німці полишили багато доброї пшениці та муки, з чого й готували собі їжу.

Мати була змушена піти на роботу, чого раніше вона ніколи не робила. Стала дояркою. Щодня приходила замучена додому, адже мала доїти аж 12 корів, чого раніше не вмiла робити. Але ця робота рятувала від голоду: іноді дівчата прибігали до матері у колгосп і пили молоко, потім швидко бігли звідти, аби ніхто не побачив. Дівчинка також допомагала – возила у степи воду на верблюдах. Згадує це як надзвичайно важку для неї роботу.

Власності у родині не було, втрачати нічого, тому згодом переїхали до м. Красноармійська неподалік Сталінграда, де мати прийняли на роботу у військову частину. Людмила знову пішла у перший клас. Харчувалися за рахунок того, що мамі видавали пайок бурди. Хоч батько й вислав родині гроші, що заробляв по атестату, та нікому вони не потрібні були, лежали у скриньці, де їх пошкодили миші. Мати лише іноді купувала макуху по дорозі додому і їла. Іншу їжу можна було придбати, лише вимінявши на якусь річ. Наприклад, мати віддала старі поношені штани за одну цибулину дітям, адже тоді боялися захворіти на цингу.

Навчання знову закінчити не вдалося, тому що переїхали до с. Горіхове, Запорізької області, де в третій раз Людмила пішла до першого класу. У той період звільнили Павлоград, Дніпропетровської області, і батько побував вдома, хоч й одну ніч. Доньки не впізнавали його, відмовляючись взагалі вірити в те, що він є їх батьком. Сприймали його як чужинця у військовій формі. А взагалі Людмила Григорівна згадує батька як дуже доброго, лагідного, люблячого, котрий не ображав своїх дітей і навіть не кричав на них. З посмішкою на обличчі згадує, що єдиним страхом перед батьком було почути: *«Людмила, сядь со мной рядом!»* Для неї краще вже було б, аби мати покарала фізично.

Трохи пізніше, у 1944 р., у зв'язку з переведенням батька як військового, переїхали до Кривого Рогу, де дівчинка пішла вже до третього класу, бо другого не було. Навчалась у 26 школі й закінчила 7 класів. Лише наступного року ввели 8, 9, 10 клас, перший випуск яких припав на сестру Людмили, Жанну. Саме з цієї причини дівчині довелося поступити до вечірньої школи № 15 і закінчити 10 класів там.

Кінець війни чекали мільйони людей. На вулицях міст було дротове радіо, за допомогою якого люди дізнавалися про останні новини, збираючись біля стовпів. Голос Левітана був вже всім знайомий. Людмила, як і всі інші, про кінець війни почула саме таким чином. Пам'ятає, як люди раділи новинам і перемозі.

Після війни родина переїхала до Дніпропетровська. Батько працював начальником 1, 7, 12 відділень міліції. Сестра Жанна поступила до Дніпропетровського фізкультурного технікуму, після закінчення якого її направили у Черкаську обл., у м. Гільмязов, де протягом трьох років вона працювала вчителем фізкультури.

Наближався голод 1946-1947 років. Родина отримувала 1200 гр. чорного хліба, який потрібно було розділити на чотири людини. Людмила Григорівна згадує, що хліб цей хліб, чорний і настільки тяжкий, немов цеглину, звішували грам в грам, аби не було нікому зайвого. Отримували цей хліб біля місцевого хлібного заводу. Оскільки батько був військовим, родині дозволялося отримувати від райкому партії додаткові 200 гр. білого хлібу, за яким треба було йти на іншу вулицю. Черги були настільки довгими, що, бувало, йшли з Жанною по хліб зранку, а повертались аж надвечер. Були у Людмили туфлі, які вона завжди носила в руках, а одягала лише тоді, коли приходила на місце, аби довше користатися.

На відміну від голодомору 1932-1933 рр., про який Людмила, будучи дівчинкою, чула від дорослих, голод 1946-1947 рр. вона пам'ятає добре. Згадує, що їсти було нічого. Лише можна було купити солену моркву, що продавали у бочках. Ті події довели людей до такого, що вони насолоджувалися навіть гірким горілим повидлом. На щастя, батько подруги Людмили працював на хлібзаводі, тому іноді випадала можливість прийти до них додому і поїсти крихти хліба, які збирав у миску той чоловік, аби прогостувати дітей. Одного разу мати приготувала на день народження Жанни компот з білого буряка, не додаючи туди зовсім нічого. Але, усі, хто його скоштував тоді, заздрили.

Сестра Жанна поїхала влаштуватися до Дніпропетровська, де батько на той час працював начальником третього відділу міліції. Але життя не склалося, тому повернулася назад у Черкаси, до Золотоноші. Потім вступила до Черкаського педагогічного інституту на вечірню форму. Закінчивши, поїхала до Оренбурга, де пропрацювала більше 40 років у сільськогосподарському інституті. Стала завідувачем кафедри фізичного виховання.

Батько Людмили Григорівни помер у 1984 р., а мати – у 1992 р. На даний момент Китайгора Людмила Григорівна на пенсії вже 50 років, проживає зі своїм онуком, його дружиною та правнучкою Алісою.